

РОЗВИТОК МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ У ШКОЛАХ ГАЛИЧИНИ В КІНЦІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано методичні засади викладання предметів у школах Галичини в кінці ХІХ — на початку ХХ століття. Методика викладання предметів у школах Галичини базувалася на засадах викладання від простішого до складнішого, застосовувався індивідуальний підхід до учнів. Завданням учителів було створення в уяві дітей асоціації між вивченим раніше та новим матеріалом. У початкових класах велику роль відігравали наочні завдання.

Методика викладання предметів у школах має динамічний характер. Постійно відбувається пошук більш досконалих методів викладання, спрямованих на те, щоб зробити процес навчання більш цікавим, заохотити учнів до навчання, стимулювати в учнів усвідомлення необхідності якісного навчання. Однак будь-які зміни в методиці викладання предметів у школах повинні ґрунтуватися на цілісному історичному аналізі цієї проблеми.

Мета статті полягає в аналізі методичних засад викладання предметів у школах Галичини в кінці ХІХ — на початку ХХ століття.

Вибір зазначеного історичного періоду був зумовлений значним піднесенням галицького шкільництва внаслідок політичних, економічних і культурних зрушень.

У працях Т. Завгородньої, І. Курляк, Д. Пенішкевич частково розглядалися методичні аспекти викладання предметів у школах Західної України.

При навчанні на 1 ступені велика увага приділялася розмовам з дітьми. Учитель міг визначити 2 напрямки у своїй методиці: 1) дізнатись, наскільки у дітей розвинена здатність спостереження; 2) на основі знання, набутого дітьми в житті, вести з ними розмови про такі речі й предмети, які б дійсно полегшували науку писання і читання й були представлені малюнками в букварі. Будь-яка “уявна балаканина” не могла розвинути дитячого спостереження. Предметом розмови була сама дитина і те, що їй зрозуміле, те, що вона пізнала своїм дотиком, зором, слухом і нюхом. Мета вступних розмов учителя була потрійна: 1) привчання до точного спостереження за допомогою вправ; 2) навчання правильної вимови; 3) сприяння свідомому

розумінню поодинокості звука в слові. Далі наука на 1-му році навчання виробляла у дітей розуміння поодиноких слів у реченні і речень у мові [7, 268].

Народні учителі, щоб навчити учнів правильно писати букви, були змушені витрачати на кожну з них одну “голосну лекцію”, писати букву на таблиці цілком або частинами, ходити поміж дітьми і наглядати, щоб писали букви правильно, слабших викликати до дошки, вести їх руку та писати букву дітям так довго, поки не навчаться добре писати весь клас. Доцільно було великі букви писати по одній на сторінці з відповідними правилами читання.

На 1 ступені велася наука так, що діти спочатку писали те, що потім читали, отже вчилися одночасно читати і писати, і поки учні не писали окремі букви і склади правильно, вчитель не робив поступу у навчанні.

Вчитель не говорив на заняттях більше, ніж потрібно, давав нагоду учням виправлятися під час навчання у бесіді. Було визначено, що нові, несподівані і незвичайні враження привертали більше уваги, ніж знані, сподівані і звичайні; що ясні і виразні уявлення мали більший вплив на увагу ніж незрозумілі, бо школяр швидше звертав увагу на коротку і зрозумілу бесіду, аніж на довгу і незрозумілу. Велике значення надавалося дисципліні.

Учитель повинен був добре знати свій предмет, з любов'ю ставитися до учнів. Йому не дозволялося мати власну методику. При науці учитель займав стале місце, його очі були звернені на весь клас, а очі всіх школярів слідували за учителем. Учитель мав тим більший успіх в науці, чим легше і цікавіше представляв учневі предмет.

Найбільше розмовляв учитель з дітьми у початкових класах, щоб діти вимовляли речення виразно, бо це було основою всього навчання.

Необхідно, щоб враження від навчання були добрі, орієнтовані на майбутнє. Коли у процесі науки з'являлися нові поняття, мусив учитель ті поняття пояснити наочно. Зміст мав бути з рукою сполучений (“те, що ротом вимовляється, рука має написати”).

Станом на 1900 рік в руській мові не було ще підручників до наочної науки [6, 70–73].

Значним поступом у методиці викладання предметів у школі була книга М. Гаврищука “Методика науки в народній школі”, в якій автор обґрунтовував важливість наочної науки тим, що діти перед шкільним віком набували невеликої кількості уявлень, багато з них були нечіткими, і діти не мали для деяких уявлень відповідних слів. У міських дітей було мало уявлень про природні предмети і явища, а в сільських — про предмети з оточення в місті.

Наочна наука була найважливішою частиною з усієї науки в 1 і 2 році народної школи. Унаочнення обговорення різних предметів з оточення дітей доповнювало і впорядковувало уявлення, що утворилися в дитячій свідомості перед шкільним віком, нові уявлення і погляди сполучалися з старими, раніше набутими, і таким чином здійснювався повільний і поступовий перехід від вільного домашнього життя дітей до чітко впорядкованого шкільного заняття. За допомогою наочної науки діти звикали до уваги та докладного оглядання різних предметів, їх частин та відношення одного предмету до іншого, і керували своїми думками і пам'яттю. Порівнюючи відношення між предметами, діти думали, а згодом звикали до правильної вимови й бесіди.

Навчальний план для народних шкіл призначав “Підготовляючі вправи в мові й наглядності оперті на обговорюванню й огляданню предметів вибраних з найблизшого оточення дитвори”. При виборі предметів до обговорення враховували стан розумового розвитку в дітей. Обговорюючи імена, різні

риси, дії предметів, непомітно починали вчити мови; порівнюючи величину, напрям, положення предметів, непомітно вчили початків писання і науки про геометричні форми. Обговорення дому, школи, села, міста, річки давало підготовку дітям до землепису, а обговорення деяких звірів і рослин — до природознавства.

М. Гаврищук рекомендував при наочній науці діяти спочатку аналітично, а потім синтетично. Спочатку обговорювали означений предмет докладно, а потім порівнювали з іншими подібними предметами.

Короткі оповідання і байки виховували дітей морально, розвивали їхню уяву. Загадки робили науку більш цікавою, бо дитина дуже радо займалася їх відгадуванням. Під час відгадування зосереджувалася дитина на ознаках предмету, які подані в загадці, вишукувала з-поміж усіх обговорених предметів відповідний предмет, переглядала всі обговорені предмети та порівнювала різні ознаки і взаємні відношення багатьох предметів, отже, майже порівнювала все те, чого навчилася, розвиваючи пам'ять і мислення.

Навчальний план призначав для 1–2 року навчання у народній школі також вивчення напам'ять легеньких віршиків для розвитку пам'яті. Вивчення віршів робило навчання динамічнішим та плекало в дітей естетичні почуття. Перед вивченням напам'ять вчитель докладно пояснював, обговорював зміст вірша, щоб діти його розуміли.

На думку М. Гаврищука, вірші треба вивчати в школі, не задавати до дому, бо нема користі з того, що учень вивчить вірш напам'ять без розуміння змісту і краси мови. Кожен вірш повинен мати зв'язок з обговорюваними предметами наочної науки.

Навчальний план для народних шкіл призначав “Підготовляючі вправи задля досягнення певної зручності в рисованню й писанню”. Малювали лише ті предмети, що були обговорені при навчанні і які легко було малювати. Малювання вправляло руку й око, пам'ять і мислення та розвивало фантазію і естетичне почуття [1, 5–9].

Навчальний план для буковинських народних шкіл визначав ціль природописної історії як ознайомлення учнів з найважливішими предметами з усіх трьох царств природи з врахуванням їх практичного вжитку та значення у природі.

Згідно з державним шкільним законом від 14 травня 1889 року дітей потрібно виховувати морально-релігійно, розвивати їхній духовний світ, знання і здібності, потрібні для подальшого життя.

Наука природописної історії мала великий вплив на морально-релігійне виховання дітей, які вивчали, що життя в природі базується на незмінних законах і кожна істота побудована так, що може сама жити і утримувати свій рід.

Раніше від дітей вимагали лише механічного опису поодиноких предметів, учні вивчали напам'ять описи рідною і іноземною мовою. М. Гавришук радив виводити дітей на прогулянки, щоб їм було легше пізнати і зрозуміти життя в природі [2, 3–7].

І. Климко вважав, що при навчанні другої краєвої мови завдання учителя полягало у тому, щоб після завершення обов'язкової науки у народній школі діти тою мовою добре володіли і писали. На початках радив складати легкі речення, подібні до рідної мови дитини. На нижчих ступенях рекомендував давати “відписи” з книжки або таблиці, короткі диктанти, написання речень з пам'яті, а також відповіді на кілька питань, пройдених у школі.

Коли учитель задавав “відпис” з книжки додому або на тихе заняття, не повинен був задавати забагато. Краще, щоб учні писали мало, але гарно і без помилок, ніж багато, нестаранно і з помилками.

При читанні учитель повинен був слідкувати за точністю наголошування слів. Учні могли стільки читати ціле речення, поки наголос не був всюди правильний. Учитель повинен був давати учням можливість виправляти один одного, а якщо жоден учень не міг правильно виправити, то виправлення робив учитель. Вважалося, що якщо учень буде вміти добре читати, то навчиться також добре говорити [3, 215–218].

С. Ковальов у статті “О методичнѣмъ опрацюваню уступѣвъ въ читанкахъ шкѣльныхъ” зазначав, що, знаючи добре зміст всієї читанки, ділив матеріал так, що легші уривки йшли перед складнішими. Найважливіше було зрозуміти дійсну мету уривку та познайомити з нею молодих слухачів, встановити зв'язок цього уривку з попередніми подібними уривками. Учні повинні були згадати, якщо щось подібне читали. Вчитель дійшов висновку, що сполучення вражень, отриманих раніше, з новими залишалося в пам'яті, а окремі думки легко забувалися. Учні самі повинні були визначити в уривку ядро і другорядні речі [4, 183–184].

В. Щурат у статті “Гумор у школі” вбачав причини відчуження дому від школи, учня від учителя не у нецікавому науковому матеріалі, не у “перетяженні” наукою, не у недостатньому педагогічному таланті вчителя, а у непривітній і понурій атмосфері, що панувала на заняттях, тобто у відсутності такого важливого педагогічного чинника як гумор [8, 8]. “Оживляти лекцію має передусім той основний живий тон, на який учитель повинен настроїти годину, тая душевна погода в учителя, що повинна знайти свій відблиск в заінтересованю кляси. Гумор — бальзам, він гоїть все і не ранив ніколи, він не відтучує, а притягає; не дражнить, а розоружує. Коли предмет є сухий і нецікавий, не мусить бути сухою і неінтересною година” [8, 9–10]. На його думку, руські читанки вміщували замало народних і артистичних тем гумористичного змісту та пропонував запозичити гумористичні теми з чужих літератур.

Методичні рекомендації щодо проведення занять в школі мали такий вигляд:

1) на початку учитель повинен затримуватися на одному і тому ж предметі так довго, поки не переконається у знаннях своїх учнів;

2) треба повільно робити поступ у науці і вчити менше, але докладно і не йти далі, поки вчитель не переконається з бесіди школяра, що все залишилося в його пам'яті;

3) все те, що школяру не зрозуміле, повинен учитель старатися пояснити наочно,

щоб учень міг говорити сам про той предмет;

4) знати міру в науці, говорити лише по суті, не говорити учню всього, що знає вчитель, і не вимагати від учня всіх знань відразу;

5) відокремлювати більш важливу частину предмета від менш важливої, повторювати її, поки не залишиться в пам'яті учня чітке поняття;

6) кожний предмет треба ділити на частини і ступені, опрацювати їх логічно і методично, щоб учень міг на поставлене питання сам відповідати [6, 70].

Виділяли 3 способи науки:

1. Викладовий, монологічний або акроматичний (учитель говорить у зв'язній бесіді, а учні слухають);

2. Спосіб питання, катехитичний або еротематичний (учитель ставить питання, а учні відповідають);

3. Діалогічний або розмова (учитель розмовляє з учнями так, що і учень може ставити питання учителю, на які той дає відповідь). Учень повинен більше говорити від учителя, а учитель повинен слухати і виправляти помилки.

До ступенів викладового способу належать:

– властива акроматична форма (вільний виклад учителя і вільне *поняття* учня);

– механічний спосіб (учитель говорить, а учні говорять за ним);

– спосіб диктування (учитель диктує, а школярі пишуть за ним);

– показуючий спосіб (учитель показує і робить, а учні приглядаються і роблять те саме);

– учитель задає задачі, а учні роблять їх.

Розрізняли 2 ступені діалогічного способу науки:

– сократична розмова (доцільна тоді, коли відбувається бесіда між учителем і одним учнем);

– парламентарний спосіб (доцільна тоді, коли відбувається бесіда між учителем і багатьма учнями) [6, 71–72].

Слід зазначити, що описані вище способи науки є нерівнозначними. Так, наприклад, механічний спосіб та спосіб диктуван-

ня без використання інших способів не дають бажаних результатів. Вибір того чи того способу залежить від предмету науки.

Використання лише одного способу при навчанні було неможливим, оскільки в основі одного способу лежав інший.

Окрім наведених способів, існували й інші, як-от:

– мнемонічний спосіб (учитель дає вивчити якийсь предмет напам'ять);

– табличний спосіб (весь науковий предмет представлений у таблицях);

– белянкастричний спосіб (учитель використовує кращих учнів для навчання слабших) [6, 73].

При навчанні історії І. Косак виділив такі найважливіші методи:

1. Хронологічно-прогресивний метод був найпростішим, бо факти наводилися в порядку їх виникнення і відповідав педагогічній zasadі “від поодинокого до складного”.

2. Хронологічно-регресивний метод передбачав викладення фактів у зворотньому напрямку (від теперішнього до початків історії) та базувався на zasadі “від близького до віддаленого”.

3. Синхроністичний метод базувався на описі одночасних подій (історія різних народів у той самий період) та мав у народній школі незначне застосування.

Наведені вище методи сприяли дотримуванню хронологічного порядку при поданні історичного матеріалу.

4. Біографічний метод ґрунтувався на виборі з історичного матеріалу визначних осіб і, описуючи їх дії, групував навколо них найважливіші події. Цей метод полегшував правильний відбір матеріалу і давав нагоду присвятити більше часу тим історичним моментам, які дійсно цього заслуговували.

5. Прагматичний метод зосереджувався на логічних зв'язках історичних подій, передбачав вивчення причинно-наслідкових зв'язків. Відповідно до даного методу не особи творять історію, а історія творить осіб. Цей метод для школи був неприйнятним.

6. Групуєчий метод сполучав матеріал за певною приналежністю, та не брав до уваги хронологічного порядку.

7. Компаративний або порівнюючий метод базувався на пошуці найважливіших подій та їх порівнянні і також не враховував хронологічний порядок.

8. Комбінаційний метод створив педагог Harnisch, який всі “реалії” сполучив під назвою “Weltkunde”. Цей метод був корисним при викладанні історії рідного краю у початкових класах.

9. Перепроваджуючий метод спирався на культурно-історичному розвитку народу.

10. Кокцентричний метод передбачав вивчення того самого історичного матеріалу з поглибленням на вищих ступенях. З використанням цього методу важливі історичні моменти опрацьовувалися кілька разів.

З перелічених вище методів І. Коссян вважав, що найбільш доцільним для народної школи був біографічний метод, бо діти з задоволенням слухали цікаві розповіді про князів, гетьманів героїв, і за допомогою уявлень легко створювали образ минулого. Біографічні образи взаємодоповнювалися, а їх

вивчення в хронологічному порядку давало учням можливість орієнтуватися в часі [5, 186–189].

В умовах обмеження інструкціями і приписами розкладу наукового матеріалу, кожного методичного кроку учителя, кількості завдань, їх тематики, часу викладу матеріалу спостерігався поступ у методиці викладання предметів у школах Галичини. Вчителі прагнули зробити процес навчання легшим та цікавішим, намагалися ввести гумористичну складову у навчальний процес, мали змогу поділитися методичними порадами та вивчити зарубіжні методики на сторінках часопису “Учитель”. Методика викладання предметів у школах Галичини базувалася на засадах викладання від простішого до складнішого, застосовувався індивідуальний підхід до учнів. Завданням учителів було створення в уяві дітей асоціації між вивченим раніше та новим матеріалом. У початкових класах велику роль відігравали наочні завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврищук М. Методика науки в народній школі. Часть II. Наука навглядна. — Чернівці, 1909. — 131 с.
2. Гаврищук М. Методика науки в народній школі. Часть III. Наука природописної історії. — Чернівці, 1909. — 221 с.
3. Климко І. Про деякі полекші при науці другого краєвого языка в школах народних // Учитель. — 1905. — Ч.13. — С. 214–218.
4. Ковальов С. О методичномъ опрацьованю уступовъ въ читанкахъ шкѣльныхъ // Учитель. — 1891. — Ч.12. — С. 183–185.
5. Коссяк І. Методика всемирної історії // Учитель. — 1904. — Ч.12. — С. 186–189.
6. Савіцкій І. Тема з конференції повітової в Чернівцях 1900 р. // Учитель. — 1901. — Ч.5. — С. 70–73.
7. Теперішня метода научаня на першій степені науки в народній школі — а уклад “Букваря” // Учитель. — 1905. — Ч.17. — С. 267–270.
8. Щурат В. Гумор у школі // Учитель. — 1908. — Ч.1. — С. 8–10.

Оксана ПОЯСИК

ВПЛИВ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ГАЛИЧИНИ (1920–1930 рр.)

У статті проаналізовано низку архівних документів, котрі висвітлювали питання музичного виховання дітей та юнацтва галицького краю, розкрито вплив молодіжних організацій на розвиток музичного виховання молодого покоління Галичини міжвоєнного періоду.

У період становлення та розвитку української державності і трансформації суспільних відносин особливої актуальності набуває проблема виховання особистості з

високоморальною громадською позицією та широким і відкритим світоглядом, справжнього спадкоємця і продовжувача прогресивних національних традицій. Сьогодні в